

Kisvilág
Kok-tél
Körkép
Körző
Kuckó
Labirintus
Látványtár-ház
Lehetetlen?
Leporelló
Marionett
Médiamix
Megáll az ész!
Micimackó-klub
Mindent vagy semmit!
Mi történt...
Most
Musicbox
Nagy (Golda és Róza)
Nap-kele
Nézőpont
Nytított száj
Objektív
Ó-Európa
Ombudsnő – Nőmagazin
Orgonavirág...
Palackposta
Reflex

RÉS
„Sólyomének”
Spiritusz
Stúdió '95
Szieszta
Szomszédok
Szó van róla
Szőnyegbe csavarva
Sztáro(c)k
Szülőföldjeim
Tanúságtevők
Téka
Testközelben
15 perc
Tízórai
Töltsön velem egy órát!
Tranzit
TS – Sportvarázs
Uborka
Új Reflektor Magazin
Unokáink is látni fogják
Útmutató
Ütköző
Valahol Oroszországban
Vastyúk is talál szeget
Videák
„Visszaemlékezés”

MÁRTONFI ATTILA

Intézménynevek az 1950-es években

Az intézménynevekkel foglalkozó szakirodalom (J. SOLTÉSZ KATALIN, A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979.; Az egyéb tulajdonnévfajták kutatásának helyzete és feladatai. MNYTK. 160: 219; BACHÁT LÁSZLÓ, Az intézménynevek jelentéstani problémái. NytudÉrt. 83: 51) alapján véve a

társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális élet hivatalosan bejegyzett társulásait sorolja e névcsoportba. Hajdú Mihály viszont azt javasolja, hogy ki kell tágítani az intézmény fogalmát, „s nagybetűvel kell kezdenünk minden rendszeres emberi csoportosulás nevét, akár hivatalos, akár bejegyzetlen név is az” (Magyar tulajdonnevek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1994. 68).

Az intézmények neve általában tudatos névadás eredménye, s a név kiválasztásakor a névadók különböző szempontokat vesznek figyelembe. Előadásomban¹ az 1950-es évek első felének sajtótermékeiben (Szabad Nép, Szabad Föld, Szabad Ifjúság, Szabadságharcos) előforduló intézménynevek két olyan csoportját mutatom be, amelyek jól szemléltetik ezt a névadást. Mivel a jelzett időszak újságjainak nagy részét a gazdasággal, termeléssel foglalkozó írások töltötték meg, így a vizsgált nevek is e körből származnak.

I. Ipari tevékenységgel foglalkozó intézmények

A nevek felépítésük alapján igen különbözőek. Az egyes csoportok elkülönítésében és jellemzésében ezt igyekszem szemléltetni.

1. A gazdasági egység telephelyét + az ott előállított termékeket megnevező nevek (a helynév betűrendje szerinti felsorolásban az újságban használt alakban):

Borsodi Vegyikombinát, Diósgyőri Gépgyár, Győri Fonóda, Győri Vagongyár, Herendi Porcelángyár, Kelenföldi Textilkombinát, Kispesti Textilgyár, Óbudai Fehéritő, Salgótarjáni Acélgár, Szentgotthárdi Kasza gyár (!), Szombathelyi Cipőgyár, Újszegedi Kendergyár stb. (Vö. ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES, Névírás–szociológia az intézménynevekben. MND. 28.)

2. NV (Nemzeti Vállalat) rövidítéssel alakult nevek:

Alumínium NV., 1. számú Autójavító NV, Bőrművek N.V., Bútor NV, Épületszerelő N.V., Fémáru és Szerszámgyépgyár NV, Fémtömegcikkművek NV, Kőbányai Középítési NV, Szellőzőművek NV, Szolnoki Járműjavító NV, Vegyi és Porfestékipari N.V. stb.

3. Egyedítő jelzővel ellátott nevek

E névelem funkciója a megkülönböztetés, az azonosítás és egyedítés (Vö. J. SOLTÉSZ KATALIN, Személynevek az intézménynevekben: NÉ. 5: 34). A megkülönböztető elem különböző szófajú és szerkezetű:

a) Személynév

Az 1945 előtti névadás és névhasználati gyakorlatnak megfelelően az intézménynévben szerepel a gyártulajdonos neve: *Felten*-gyár, *Ganz* Hajógyár, *Ganz* Villamossági gyár, *Láng* Gépgyár, *Mauthner* bőrgyár, *Rossemann*-gyár,

¹ Elhangzott az V. magyar névtudományi konferencián (1995. aug. 28–31).

Siemens-gyár, *Wolffner* (!) gyár, *WM* (Weiss Manfréd)-gyár, *Zsolnay* Porcelángyár:

A felsorolt nevek közül csak néhány (pl. Ganz, Láng) marad meg az intézménynévben, mert új nevekkal cserélik ki őket, amint ezt az alábbi példák mutatják: „Lelkes, izzó hangulatú röpgyűléseken határozták el *Vörös Csepel* dolgozói, hogy megválnak *Weiss Manfréd* báró nevétől, amelyhez annyi szomorú emlékü, keserű gyűlöletük fűzte őket az elnyomás éveiben. Most már *Rákosi Mátyás Ipari Kombinát* a csepeli hatalmas gyár neve” (Szabadságharcos 1950. márc. 28). A továbbiakban *Rákosi Mátyás Művek*, *Rákosi Művek*, *Rákosi Mátyás Vas- és Fémmű*, *Rákosi Mátyás Gépgyárak* formában szerepel ez a név. „Péntek délután nagy ünnepe volt a *Ganz Hajógyárnak*. A dolgozók egyöntetű kérésére *Gh. Gheorghiu Dej* elvtársnak, a román nép nagy fiának nevét kapta az üzem” (Szabad Ifjúság 1952. júl. 12). A következő ismert személyiségek neve fordul még elő gyárak nevében: diósgyőri *Lenin* Kohászai Művek, *Sztálin* Vasmű, *Klement Gottwald* Villamossági Gyár, győri *Wilhelm Pieck* Vagon- és Gépgyár. Két esetben pedig a magyar munkásmozgalom hőseinek neve szerepel megkülönböztető elemként: *Hámán Kató* Fűtőház, *Landler Jenő* Járműjavító (Vö. J. SOLTÉSZ KATALIN: NÉ 5: 37).

b) Egyéb tulajdonnevek is szerepelnek néhány intézménynévben:

Hungária Vegyi és Kohóművek, *Duna* Cipőgyár, *Danuvia* Finommechanikai és Szerszámgyár N.V., *Ikarus*-gyár, *Orion*-gyár stb.

c) Történelmi eseményre utaló dátum:

Május 1 Ruhagyár, *Április 4* Gépgyár, *November 7* Erőmű.

d) A szocialista forradalom szimbólumai:

Vörös Proletár szerszámgépgyár, *Vörös Csillag* Traktorgyár, *Vörös Szikra* üzem, *Vörös Október* Ruhagyár.

A bemutatott nevek teljes formájukban csak a hivatalos megnevezéskor, egyébként rövidebb, gyakran mindössze egy névelem felhasználásával szerepelnek. A beszédhelyzetben, ill. kontextusban azonban így is teljes értékűek: „Most azonban valóságos erjedés indult meg a *WM*-ben, a *Hofher*-ben, *MÁVAG*-ban, a *Gammá*-ban, a *Rossemann*-ban” (Szabad Nép 1950. jan. 8).

II. Mezőgazdasági intézmények

Azok a gazdasági egységek tartoznak ide, amelyek az 1945 utáni Magyarország mezőgazdaságát több évtizeden át meghatározták.

1. Állami gazdaságok

Névhasználatukra jellemző, hogy nevükben a földrajzi névelem *-i* képzős alakja tölti be az egyedítő, megkülönböztető funkciót, s csak ezt a névelemet

írják nagybetűvel: *Alsóbogáti* állami gazdaság, *Hildpusztai* állami gazdaság, *Juhépusztai* állami gazdaság, *Mezőhegyesi* állami gazdaság, *Nyírmadai* állami gazdaság stb. Csak ritkán fordul elő más megkülönböztető elem: *Április 4* állami gazdaság (Szabad nép 1954. szept. 26).

2. Termelőszövetkezetek

Ezek mindegyike felvett valamilyen nevet a következő idézetben olvasottakhoz hasonlóan: „Négy éve annak, hogy Katymáron a dolgozó parasztok egy része elhatározta: rátér a szövetkezés útjára: Adjuk a termelőcsoportnak a *Sztahanov* nevet. Ez a név emlékeztessen bennünket arra, hogy csak olyan lehet a tsz tagja, aki kiváló munkát végez” (Szabad Ifjúság 1953. febr. 8). A tsz-mozgalom első időszakában ilyen nevekkal találkozhatunk az újságokban. (A későbbi évek névhasználatáról kitűnő összefoglalás olvasható SOLYMÁR IMRE, Mezőgazdasági termelőszövetkezetek Magyarországon [MND. 10] c. munkájában.)

a) Személynévvel alakult tsz név

Mivel egy-egy személynévvel nagyon sok tsz alakult az országban, ezért ezekhez külön egyeditő elem, a földrajzi név -i képzős alakja kapcsolódik. Az újságokban is így szerepelnek, ezért zárójelben én is megadom a helyneveket.

– Magyar történelmi személyek

Petőfi (Acsád, Balmazújváros, Borsodivánka, Jánoshalma, Felnémet, Kevermes, Örménykút, Páty, Szentmártonkátá, Tiszabő, Zákányszék); *Dózsa* (Bia, Dömsöd, Ibrány, Karcsa, Kiskunfélegyháza, Kisújszállás, Nagysimony, Örvény, Szederkény); *Táncsics* (Cegléd, Jászkisér, Kisújszállás, Majs, Mihályi, Szarvas, Túrkeve); *Kossuth* (Bóly, Halász, Jánoshalma, Jászkisér, Királyegyháza); *Rákóczi* (Földes, Pilis); *Zalka Máté* (Körösladány, Kunmárton); *Ságvári* (Ivánbattyán); *Sallai* (Mezőtúr); *Árpád* (Bóly.); *Ady* (Kisújszállás).

– Orosz történelmi személyek

Lenin (Balmazújváros, Röske, Sarkad-Feketeér, Tass); *Sztálin* (Cegléd, Nádudvar); *Micsurin* (Atház, Balf); *Sztahanov* (Egyek, Katymár) *Cservenkov* (Üröm).

Az itt tapasztalható gyakorisági sorrend, az egyes nevek megterheltsége nagyjából hasonlóan alakul 1962/63-ban is (Vö. Solymár I.: MND. 10: 27).

b) A felszabadulásra utaló nevek

Szabadság (Balatonederics, Dunakömlőd, Karcag, Nagyoroszi, Sávoly); *Felszabadulás* (Szeged); *Szabad Nép* (Mezőtúr); *Szabad Föld* (Jászkisér, Szombathely); *Szabad Tisza* (Szeged); *Szabad Május 1* (Ágasegyháza).

c) A szocialista forradalom szimbólumai

Vörös Csillag (Balmazújváros, Baracska, Barcs, Budaörs, Cegléd, Fegyvernek, Füzesgyarmat, Hajdúböszörmény, Kerta, Kocsord, Kuncsorba, Lajosmizse,

Túrkeve); *Vörös Október* (Kuncsorba, Rácalmás); *Vörös Hajnal* (Sárbogárd); *Keleti Fény* (Pálmonostor, Tápiószele).

d) A megváltozott életre, a jövőre utaló nevek

Béke (Biatorbágy, Bezedek, Enying, Hódmezővásárhely, Kenderes, Pár, Somberek); *Tartós Béke* (Magyarbóly); *Új Élet* (Bár, Győr, Mélykút, Nagykanizsa, Szamoskér, Tiszaörs); *Új utakon járó* (Kék); *Új Barázda* (Nemeskolta); *Virágzó* (Kisbér); *Úttörő* (Alattyán, Kemenesszentmárton, Makó, Ordacsehi); *Előre* (Komárom, Möcsény); *Haladás* (Sopron); *Alkotmány* (Fülöpjakab, Kékesd, Lipód); *Első Ötéves Terv* (Répáspuszta).

e) Történelmi eseményre utaló nevek

December 21 (Kátoly, Möcsény); *II. Kongresszus* (Izsák).

f) A földművelés szimbólumai

Búzakalász (Magyaratád, Pusztagegres) *Ezüst Kalász* (Kőtelek); *Jó Gazda* (Répcelak).

g) Szovjet reáliákra utaló nevek

Iffú Gárda (Kiskiráltság, Öreglak, Püspökladány); *Komszomol* (Gyálarét).

A bemutatott névanyag, amely korántsem teljes, véleményem szerint jól tükrözi az adott időszakban érvényesülő tendenciákat: bizonyos nevek megőrzését, mások megváltoztatását és új nevek adását. Az ipari vállalatok, gyárak, üzemek megnevezésében a működési helyre és a tevékenységre utaló elemekből álló intézménynevek vannak többségben. A korábbi gyártulajdonos nevével alakult intézményneveket – néhány kivételtől eltekintve – a „korhoz igazítják”, azaz a kor ideológiája szerinti pozitív személyek nevével cserélik ki a régi neveket. Ugyanez a szempont érvényesül a személynévvel alkotott tsz-nevek kiválasztásában is, de ezt bizonyítják a most nem tárgyalt kulturális intézménynevek is (pl. *Koltói Anna* gimnázium; *Kilián György* repülőhajózó tisztiiskola; miskolci *Rákosi Mátyás* Nehézipari Műszaki Egyetem; *Rákosi Mátyás* Kultúrház, stb.). Az intézménynevekben korábban és azóta sem tapasztalt mennyiségben jelenik meg személynév a megnevezett személy példaképül állítása, illetve a rá való emlékezés céljából. Ha a vizsgált névanyagot összehasonlítjuk a korabeli orosz/szovjet intézménynevekkel, nagy hasonlóságot tapasztalunk. Ez pedig azt jelenti, hogy az új intézménynevek alkotásában is tapasztalható a „szovjet valóság” hatása és követése. Tekintettel arra, hogy a fent nevezett intézmények nagy része az utóbbi években megszűnt vagy átalakult, illetve nevet változtatott, a bemutatott nevek dokumentumértékűek is lehetnek.

P. CSIGE KATALIN